

صفر سلیمانی*

ایران‌شناسی در تاجیکستان

ایران‌شناسی علمی جامع بوده، در خاورشناسی جهان جایگاهی ویژه دارد. ایران بویژه در اتحاد شوروی سابق مورد توجه قرار گرفته بود و تحت عنوان «ایران‌شناسی» علوم جامع انسانی: تاریخ، اقتصاد، زبانها، میراث خطی، فرهنگ مادی و معنوی مردمان ایرانی‌نژاد را در نظر داشتند. ایران‌شناسی به مفهوم علمی خود در قرن ۱۹م. شکل گرفت و از قرن ۲۰م. به رشته‌های زیرمجموعه خود، از قبیل پامیرشناسی، آسی‌شناسی، افغان‌شناسی، پشتو‌شناسی، تاجیک‌شناسی، کُردی‌شناسی و ... تقسیم شد که در آن از یک طرف مطالعات ایرانی و از طرف دیگر بررسی زبانها، میراث خطی (فیلولوژی) و تاریخ باستان مردمان ایرانی را در نظر دارند. ایران‌شناسی در شوروی در قرنهای ۱۹ و ۲۰ میلادی خیلی رشد کرده، در خاورشناسی جهان جایگاه ویژه‌ای را یافته بود.

در نیمه دوم قرن ۱۹ میلادی ایران‌شناسی در اتحاد شوروی به دستاوردهایی درخشان نایل گردیده بود. اما نه همه آثار که در این زمینه منتشر شده بودند، ارزش والای علمی داشتند. این آثار نه جنبه تحلیلی، بلکه بیشتر جنبه توصیفی اوضاع اقتصادی و سیاسی ایران آن زمان را دارند. مؤلفان به بیان تأثرات خود از کشور اکتفا کرده، هیچ‌گونه تحلیل علمی به عمل نیاورده‌اند. بر خلاف قرن ۱۹میلادی، در قرن ۲۰ میلادی، بیشتر ایران‌شناسی جنبه سیاسی به خود گرفت.

---

* محقق، رئیس بنیاد ایران‌شناسی تاجیکستان.

ویژگیهای ایران‌شناسی در این دوره آن است که میان مراکز ایران‌شناسی در جمهوریهای شوروی، تقسیم کار به عمل آمد. یعنی هر مرکز به تحقیق مسائل مشخص ایران‌شناسی مشغول گردیده بود. آثار ایران‌شناسان معروف امثال و.و. برتولد (В.В. Бартольд)، ا.ا. سیمیانوف (А.А. Семёнов)، ا.ا. کریمسکی (А.Е. Крымский)، ا.ه. برتلس (Е.Э. Бертелс)، ای. یکوبوفسکی (А.Я. Якубовский)، س.ل. تولستوف (С.Л. Толстов)، م.دیاکونوف (М. Дяконов)، ب.ن. زخادر (Б.Н. Захадер)، س.م. علی‌اف (С.М. Алиев)، م.س. ایوانف (М.С. Иванов)، ن.ا. کوزنیتساوا (Н.А. Кузнецова) و دیگران برای رشد ایران‌شناسی تاجیک بنیاد گذاشته‌اند.

ایران‌شناسی شوروی دایر به تاریخ دوران باستان (آثار و.و. استروی (В.В. Струве)، م.م. دیاکونوف (М.М. Дяконов)، ام. دندمایف (А.М. Дандамаев)، و.گ. لوکانین (В.Г. Луконин)؛ تاریخ قرون وسطی (تحقیقات باباجان غفوراف، ای. یکوبوفسکی، ب.ن. زخادر، ا.پ. پتروشفسکی (И.П. Петрушевский)، ا.ا. سیمیانوف، ن.و. پیگولفسکیه (Н.В. Пигулевская)؛ تاریخ زمان نو (آثار م.س. ایوانف (М.С. Иванов)، س.ا. آگیف (С.А. Агаев)، ز.ز. عبدالله‌اف) کامیابی‌های برجسته به دست آوردند. فیلولوژی ایران به رشته‌ای مستقل و تخصصی در علم ایران‌شناسی تبدیل یافت. راجع به مسائل زبان‌شناسی ا.ا. فریمن (А.А. Фрейман)، م.س. اندری‌اف (М.С. Андреев)، ا.ا. زروبین (И.И. Зарубин)، ب.و. میلر (Б.В. Миллер)، گ.س. اخولدینی (Г.С. Ахвледзани)، و.ا. ابایف (В.И. Абаев)، م.ن. باگالیابوف (М.Н. Боголюбов)، و.س. رستالرگویوه (В.С. Растолргуева)، و.ا. لفشیس (В.А. Лившис)، ام. آرنسکی (И.М. Оранский)، ل.س. پیسیکوف (Л.С. Пейсиков)؛ در عرصه ادبیات صدرالدین عینی،

۱. ا. برتلس (Е.Э.Бертельс)، اس. برگینسکی (И.С. Брагинский)، ان. بالدیریف (А.Н. Болдерев)، ع. میرزایف (А. Мирзоев)، د.س. کامیسراف (Д.С. Комиссаров)، م.ن. عثماناف (М.Н. Усмонов)، ا. گوخریه (А.А. Гвахария)، ش. شامحمداف تحقیقاتی به عمل آورده‌اند.

از سال ۱۹۲۴، از زمانی که تاجیکستان تحت قیمومیت جمهوری ازبکستان به عنوان جمهوری خودمختار تاجیکستان پذیرفته شد، مراکز خاورشناسی تأسیس گردید و به تبع آن، مطالعات ایران‌شناسی نیز تحقق یافت. لازم به یادآوری است که شرق‌شناسی تاجیک، ریشه در دوره‌های قدیم تاریخی، سیاسی و اجتماعی غنی مردمان آسیای مرکزی دارد. روابط اقتصادی، سیاسی و فرهنگی جمهوری تاجیکستان شوروی با ایران که سابقه طولانی داشت، به رشد ایران‌شناسی در این کشور کمک نمود. شکل‌گیری و توسعه شرق‌شناسی تاجیک با زمینه‌های تاریخی، جغرافیایی، فلسفی، اقتصادی، اجتماعی، نژادشناسی و زبان‌شناسی دست به دست هم، با عامل اساسی زبان فارسی دری و فارسی تاجیکی در سراسر قلمرو ماوراءالنهر و خراسان، به عنوان خمیرمایه اصلی فرهنگ ملی مردم تاجیک شناخته شده است.

از اواخر دهه ۲۰ میلادی که تاجیکستان به عنوان کشوری مستقل در قلمرو اتحاد شوروی به رسمیت شناخته شد، مسئله هماهنگ‌سازی پژوهش‌های ایران‌شناسی نیز به عهده آکادمی علوم جمهوری تاجیکستان واگذار گردید. از این زمان به بعد، تاجیکستان یکی از مراکز ایران‌شناسی در کشور شوروی به حساب می‌رفت. پایه و زمینه کار برای شرق‌شناسی در تاجیکستان تحت رهبری صدرالدین عینی (۱۸۷۸-۱۹۵۴)، و. برتولد (В. Бартолд) (۱۸۶۹-۱۹۳۰) و س.ف. آلدینبورگ (С.Ф. Олденбург) (۱۸۶۳-۱۹۳۴) صورت پذیرفت. پژوهش‌های این سه تن در

تاریخ فرهنگ مردم تاجیک و تمدن فرهنگ ملل همسایه دست آوردهای مهمی در بر داشته است.

پس از تأسیس رسمی مراکز شرق‌شناسی در تاجیکستان، از سال ۱۹۳۰م. به بعد باید از افرادی همچون م. اندریاف، باباجان غفوراف، ا.ا. سیمیاناف، عبدالغنی میرزایف م. بهاء‌الدیناف و ب.ا. اسکندرراف نام برد.

آثار تحقیقی صدرالدین عینی، باباجان غفوراف، عبدالغنی میرزایف، ب اسکندرراف، ش. حسین‌زاده، خ. میرزازاده، ز. رجباف، ن. معصومی، ع. مختاراف مقام ایران‌شناسی در تاجیک را بالا بردند. دانشمندان تاجیک در عرصه زبان‌شناسی همچون ا.ل. خروموف (A.Л.Хромов)، م. قاسم‌اوه (M. Қосимова)، ع.عابداف، در فلسفه (ا. بهاء‌الدیناف، م. عاصمی، م. رجباف، ا. تورسون، م. دینارشاف)، در تاریخ قدیم و نوین ایران و افغانستان (ه. نظراف، ق. اسداللهاف، د.سعیدمراداف، ا. تیمورخاناف، س. شاخوماراف)، در ادبیات کلاسیک و نوین (ا. افصح‌زاده، ف. نجماناف)، در فولکلور (س. نارمتاف، د. عابداف)، در تدوین قاموسهای لغت (م. فاضلاف، و.ا. کپرناف (B.A. Капранов)، ه. رئوفاف، ع.نوراف، رحیم هاشم) و دیگران، آثار ارزشمندی باقی گذاشتند.

در رشد ایران‌شناسی نه تنها انستیتو شرق‌شناسی آکادمی علوم تاجیکستان، دانشکده شرق‌شناسی دانشگاه دولتی ملی تاجیکستان، بلکه موزه‌های گوناگون، کتابخانه‌های علمی و دیگر مؤسسه‌های علمی و فرهنگی نقش مهمی داشته‌اند.

مطالعات رسمی ایران‌شناسی در واقع، با تأسیس شعبه تاجیکی آکادمی علوم اتحاد شوروی در تاجیکستان شروع گردید و از سال ۱۹۴۹ در دانشگاه دولتی تاجیکستان و از سال ۱۹۵۱ در آکادمی علوم تاجیکستان آغاز شد. پیشگامان

مطالعات مربوط به زبان‌شناسی و لغت‌شناسی ایرانی در مراکز مختلف، گروهی از دانشمندان برجسته‌ای بودند که از مسکو و لنینگراد آمده بودند و در رأس آنان می‌بایست از برتولد، فریمن، کلمچیتسک (Калимчитск)، بالدیریف، و سپس از دانشمندان تاجیک، از جمله باباجان غفوراف، شخصیت برجسته خاورشناسی و عضو آکادمی علوم شوروی، رئیس انستیتو خاورشناسی آکادمی علوم و نیز از افرادی چون بزرگ‌زاده، میرزایف، ارزومن‌اف (Арзуманов)، کریم‌اف، جلال‌اف، فاضل‌اف، تاجی‌اف، معصومی و عصمت‌الله‌اف، که مستقیماً به تحقیق و فعالیت پرداختند، نام برد.

مراکز تحقیقات ایران‌شناسی

آکادمی علوم تاجیکستان: مؤسسه عالی علمی است که تمام عالمان معروف را متحد می‌نماید. وظایف آکادمی رشد پژوهش‌های بنیادی و مطابق و هماهنگ نمودن تحقیقات علمی در مقیاس کشور می‌باشد. آکادمی سال ۱۹۵۱ م. بر اساس بخش تاجیکستانی آکادمی علوم شوروی در دوشنبه تأسیس گردیده بود. سال ۱۹۳۲ م. اولین مؤسسه علمی جمهوری - «شعبه» تاجیکستانی آکادمی علوم شوروی تأسیس گردید و سال ۱۹۴۱ م. به «بخش» تاجیکستانی آکادمی علوم شوروی تبدیل شد. بیشتر توجه بخش نامبرده به مسئله‌های تاریخ، زبان و ادبیات مردمان ایرانی معطوف بود و در سالهای دهه ۶۰ به تحقیقات تاریخ و فلسفه و شرق‌شناسی نیز رو آورد. سال ۱۹۵۱ م. انستیتو تاریخ احمد دانش، انستیتو زبان و ادبیات ابوعبدالله رودکی، سال ۱۹۷۰ م. انستیتو شرق‌شناسی و سال ۱۹۵۱ م. شعبه فلسفه در آکادمی علوم تأسیس گردیدند. در این سالها موضوع مهم پژوهشها در ایران‌شناسی عبارت بودند از مسائل مهم تاریخ و فرهنگ خلق تاجیک؛ فلسفه مارکسیستی، ماتریالیسم دیالکتیکی و تاریخی؛ تاریخ تفکر فلسفی و اجتماعی و سیاسی خلق تاجیک و

مسائل زبان‌شناسی و ادبیات‌شناسی تاجیک.

انستیتو شرق‌شناسی بر اساس شعبه شرق‌شناسی و آثار خطی که سال ۱۹۵۸م. بر اساس بخش ادبیات کلاسیک تاجیک و دستخطهای شرقی انستیتو زبان و ادبیات تشکیل یافته بود، تأسیس گردید. در انستیتو شعبه‌های متن‌شناسی و نشر آثار خطی، دستخطهای شرقی، از جمله افغانستان، ایران، هند، پاکستان و نیز عرب‌شناسی (تا سال ۱۹۷۲م. شعبه کشورهای شرق عرب نامیده می‌شد) موجود بود. این انستیتو به تحقیق آثار فرهنگی و علمی، افکار اجتماعی، تاریخ و ادبیات و زبانهای ایرانی مشغول بود. در آن زمان ذخیره دستخطهای انستیتو شرق‌شناسی از جهت تعداد به بیش از ۱۲۰۰ می‌رسید که در اتحاد شوروی مقام سوم را داشت. وظیفه این انستیتو، نشر میراث خطی ادبی، علمی و فرهنگی شاعران، نویسندگان، متفکران و مورخان گذشته و معاصر و پژوهش پیرامون آنها بود. «فهرست دستخطهای شرقی آکادمی علوم جمهوری تاجیکستان به زبان روسی، «آثار منتخب» خسرو دهلوی، «شاهنامه» فردوسی، «اثرهای رودکی»، «اثرهای منتخب جامی» در آن سالها به طبع رسید.

لازم به یادآوری است که سالهای ۳۰ قرن ۲۰ میلادی کارمندان علمی انستیتو شرق‌شناسی آکادمی علوم شوروی در تحقیقات ایران‌شناسی تاجیک شرکت ورزیده، در آموزش زبانهای ایرانی، فولکلور، رسم و رسوم و فرهنگ مردم این سرزمین مساعدت کردند و سهم بزرگی در ایران‌شناسی گذاشتند. یکی از این دستاوردها تحقیق نشر بایگانی اسناد سغدی است که از کوه مَغ تاجیکستان بازیافت شد. یکی از موضوعهای پژوهشی آن دوره، تحقیق و بررسی تاریخ افکار اجتماعی و سیاسی، آموزش فرهنگ و هنر، ادبیات و زبانهای ایرانی و توصیف علمی و نشر و بررسی میراث خطی بود. شرق‌شناسان معروف س.ف. آلدینبرگ،

و.و. برتولد، و.م. الکسیف (В.М. Алексеев)، ای. کرچکوفسکی (И.Ю. Крачковский)، ا.ا. آربلی (И.А. Орбели)، ا.ا. برتلس، ف.ا. شیربتسکی (Ф.И. Щербатский)، ب. غفوراف، و.و. استروی، ن.ا. کنراد (Н.И. Конрад)، س.ا. کوزین (С.А. Козин) و دیگران در انستیتو فعالیت داشتند که در رشد ایران‌شناسی و شرق‌شناسی سهم بسزای داشته‌اند. این محققان در تربیت کادرهای ایران‌شناسی نیز سهم داشته‌اند.

یکی از دیگر مراکز مهم پژوهشهای ایران‌شناسی انستیتو زبان و ادبیات رودکی می‌باشد که دارای پنج بخش است: بخش ادبیات کلاسیکی، لغت‌شناسی، ادبیات عامیانه، ادبیات نوین فارسی تاجیکی، لهجه‌شناسی زبانهای پامیری. از دیگر بخشهای آکادمی علوم، انستیتوی تاریخ و باستان‌شناسی و مردم‌شناسی احمد دانش است. انستیتو دارای بخشهای باستان‌شناسی و هنرشناسی، مردم‌شناسی، تاریخ باستان، تاریخ قرون وسطی و بخش اسناد تاریخی است که همگی با تاریخ و هنر ایرانی ارتباط دارند.

در آن سالها همکاری انستیتوهای آکادمی علوم با مراکز تحقیقاتی دیگری همچون امریکا، هند، پاکستان، چین، افغانستان، فرانسه، انگلستان تحت نام مشترک «انجمن بین‌المللی آموزش تمدن آسیای مرکزی» انجام می‌گردید. همچنین محققان انستیتوی تحقیقات خاورشناسی با یکی از دایرةالمعارفهای روسی- ایتالیایی که به عنوان مرجع در ادبیات فارسی به شمار می‌رود، همکاری مستقیم داشت. با همکاری یونسکو کارهای زیاد پژوهشی به انجام رسیده بود.

پژوهشگران رشته ایران‌شناسی تاجیکستان شیوه پیشرفته و جدید تحقیق را در کارهای خود از محققان روس و خارجی به ارمغان آوردند. انتشار اسناد و

مدارک و نسخ خطی منحصر به فرد و اصلی به صورت چاپ عکسی، با ترجمه و تفسیر و تحلیل، نمونه‌ای از همین دستاوردها بود.

مقالات ایران‌شناسان تاجیک بیشتر در مجموعه‌های علمی «گزارشهای آکادمی علوم جمهوری تاجیکستان» (Доклады АН Таджикской ССР)، «اخبار آکادمی علوم جمهوری تاجیکستان» (Известия АН Таджикской Республики)، «اخبار شعبه جمعیت‌شناسی آکادمی علوم تاجیکستان» (Известия Отделения (общественных наук АН Таджикской ССР) «تاجیکستان ادبی» (Литературный Таджикистан)، «میراث آکادمی علوم جمهوری تاجیکستان» (Труды АН Таджикской ССР)، «گزارشهای علمی دانشگاه پداگوگی (آموزگاری) لنین‌آباد» (Учёные записки Ленинабадского педагогического института) «گزارشهای علمی دانشگاه پداگوگی استالین‌آباد» (Учёные записки (Сталинбадского педагогического института).

مراکز آموزش زبانهای ایرانی

دانشگاه ملی تاجیکستان در سال ۱۹۴۷م. تأسیس یافت و زبان و ادبیات فارسی از سال ۱۹۵۶م. در کرسی خاصی که دایر گردیده بود، تدریس می‌گردد. مواد درسی این کرسی عبارتند از: زبانهای ایرانی باستان، زبان فارسی معاصر، ادبیات فارسی، تاریخ ایران، جغرافیای مختصر ایران، دروس دوره‌های زبان و ادبیات فارس تاجیکی، زبای عربی، ادبیات ملل شرق که با دروس کرسی زبان فارسی ارتباط نزدیک دارد. غیر از این در تاجیکستان، در همان دوره دانشکده پداگوگی (آموزگاری) شهر دوشنبه، دانشکده پداگوگی کولاب به آموزش زبان فارسی مشغول بودند و تحقیقات و پژوهشهایی در این رشته انجام داده‌اند.

مراکز کتب و اسناد خطی فارسی

گنجینه‌های دستنویس‌های شرقی آکادمی علوم جمهوری تاجیکستان، یکی از بزرگترین مراکز نگهداری نسخه‌های خطی در تاجیکستان به شمار می‌رود. این بخش در سال ۱۹۵۳م. به عنوان یکی از زیرمجموعه‌های آکادمی علوم جمهوری تاجیکستان تأسیس شد. اکنون در این گنجینه بیش از ۵۷۶۰ جلد نسخه خطی و ۶۴۰۰ جلد کتابهای چاپ سنگی موجود می‌باشد. تاریخ کتابت این دستنویسها، دوره‌ای بین سده‌های ۹ تا ۲۰ میلادی است.

نسخه‌های خطی «تاریخ طبری» ابوعلی ابن ابوالفضل محمد بلعمی (وفات: ۳۶۹هـ - ۹۷۴م.) تحت رقم ۲۰۰۰، «التفهیم لاوائل صناعة التنجیم» ابوریحان بیرونی (وفات: ۴۳۰هـ - ۱۰۳۸م.) تحت رقم ۳۸۵، «کیمیای سعادت» ابوحامد بن محمد غزالی (وفات: ۵۰۶هـ - ۱۱۱۱م.) تحت رقم ۱۰۰۷، «کلیات» سعدی شیرازی (وفات: ۶۰۹هـ - ۱۲۹۱م.) تحت رقم ۵۰۳، «شرح الکافیة فی نحو» رضی‌الدین محمد استرآبادی (قرن ۷هـ - ۱۳م.) تحت رقم ۴۳۳۱ و ... از جمله قدیمترین دستنویس‌های این مرکز محسوب می‌شوند.

در گنجینه آثار خطی، نسخه‌هایی بسیار نادر نگهداری می‌شوند که برخی از آنها در جهان منحصر به فرد می‌باشند. رساله «مقامات شیخ ابوسعید ابوالخیر» (کتابت به سال ۱۴۰۳م.)، «مجموع القصائد» (کتابت در سده ۱۶م.)، «رساله قافیه» نورالدین احمد، «دیوان اشعار»، «ساقی‌نامه» و «اسکندرنامه»ی خواجه حسین بن عنایت بزّاز سنایی، «دیوان اشعار» عبداللطیف تنها، «دیوان اشعار» محمدرضا چلبی، مثنوی «خسرو و شیرین» آقا شاپور رازی (کتابت در قرن ۱۷م.)، دیوانهای اشعار محمد جمیل حارث بدخشی، میرزا عبدالرزاق نشئی (کتابت در قرن ۱۸م.)،

«انیس الشعرا» عبدالکریم ابن راجی غزنوی، «عمّان المعانی» ابراهیم امیرک بلخی، «هفت کشور» فخری هروی، «مجمع الحکایات»، «دیوان اشعار» مخلص بدخشانی، «امّ الخطاب»، «گهرریز» (کتابت قرن ۱۹ م.)، «دیوان اشعار» حیرت بخارایی، «اصول الآداب» (کتابت ابتدای قرن ۲۰ م.) و غیره از جمله این دستنویس‌های گنجینه مذکور می‌باشند.

همچنین در این گنجینه، نسخ خطی برخی آثار نادر نگهداری می‌شود که تنها چند نسخه خطی از آنها باقی مانده‌اند. به عنوان نمونه، نسخه خطی مثنوی «شهریارنامه» عثمان مختاری غزنوی (وفات بین سالهای ۵۴۴-۵۵۴ هـ/ ۱۱۴۹-۱۱۵۹ م.) که با شماره ۱/۱۷ در این گنجینه نگهداری می‌شود، نسبت به دوّمین و آخرین نسخه‌ای که به موزه بریتانیا تعلق دارد، کامل‌تر است. همچنین کلیات اشعار قصاب کاشانی، سیدای نسفی و شاهین بخارایی (تحت رقمهای ۱۰۵۱، ۶۰۵ و ۱/۷۸۵) از نسخ منحصر به فرد و یگانه این گنجینه است.

شایان ذکر است که در گنجینه نسخ خطی آکادمی علوم بیش از ۱۲۰۰ نمونه و قطعه خوشنویسی از استادان سلطانعلی مشهدی، میرعلی هروی، میر عماد الحسینی و موجود است.

علاوه بر این، بیش از سیصد فتونسخه و میکروفیلم نسخ خطی که در اختیار اهالی کوهستان بدخشان است، نگاه داشته می‌شود. در این ذخیره نه چندان بزرگ بیش از ۳۵ نسخه خطی آثار نادر و کمیاب و منحصر بفرد موجود است. این مجموعه از جهت شمول آثار و تعلیمات و عقاید فرقه اسماعیلیه و مذهب شیعه، یکی از ذخیره‌های منحصر به فرد در جهان است.

مشخصات بخشی از این نسخ خطی در فهرستی به نام قسمتی از نسخه‌های

خطی مجموعه کتابخانه دولتی تاجیکستان توسط بالدریف منتشر گردیده بود. فهرست دیگری نیز توسط عبدالغنی میرزایف و بالدریف در سال ۱۹۶۰ منتشر شد.

مرکز دیگری که دارای نسخ خطی می‌باشد، شعبه دستخط‌های شرقی کتابخانه ملی ابوالقاسم فردوسی تاجیکستان است. این شعبه با تلاش و کوششهای استاد صدرالدین عینی، باباجان غفوراف، عبدالغنی میرزایف، ظریف رجباف، باباجان نیازمحمداف، شریف‌جان حسین‌زاده، خالق میرزازاده تأسیس گردیده بود. در آن زمان این شعبه، یکی از غنی‌ترین مراکز نگهداری نسخ خطی به شمار می‌رفت، اما سال ۱۹۵۳ م. بیش از ۴۰۰۰ نسخه خطی به آکادمی علوم تاجیکستان منتقل شد. در حال حاضر در این شعبه بیش از ۲۲۰۰ نسخه خطی وجود دارد که بیشتر آنها مربوط به سده‌های ۱۳ تا ۱۹ میلادی هستند. بیش از ۸۵ درصد این مجموعه، به فارسی کتابت شده‌اند.

از جالبترین این نسخه‌ها، نسخه‌ای از الهیات ابوعلی ابن سینا است که تاریخ کتابت آن مربوط به اواخر سده ۱۰ یا اوایل سده ۱۱ میلادی است.

«تاریخ طبری» (قرن ۱۳-۱۴ م.)، «دیوان» عبدالرحمان جامی (۱۵۲۶ م.)، «شاهنامه» ابوالقاسم فردوسی (قرن ۱۶)، «گلستان» سعدی (قرن ۱۶-۱۷ م.)، همچنین دهها اثر باارزش در زمینه فلسفه، فقه، ریاضی، طب و ... از جمله «تفسیر» جرجانی (سال ۱۱۱۰ م.)، «سی فصل در علم نجوم» خواجه نصیرالدین طوسی، هندسه «اقلیدس مجسطی» خواجه نصیرالدین طوسی، و نیز نسخه خطی قرآن مجید منسوب به سده ۱۴ میلادی، از جمله دیگر نسخ خطی قدیمی این شعبه به شمار می‌روند.

همچنین اسناد و مدارک حقوقی، وقف‌نامه‌ها، روایت‌نامه‌ها و دیگر اسناد مهم

تاریخی در این شعبه نگهداری می‌شود.

از دیگر کتابخانه‌های مهم بایستی از کتابخانه مرکزی آکادمی علوم تاجیکستان، کتابخانه‌های مرکزی دانشگاهها و دانشکده‌ها، از کتابخانه سعید نفیسی و اتاق جامی دانشکده ادبیات دانشگاه ملی تاجیکستان یاد کرد. شایان ذکر است که نسخه‌های خطی بی‌شماری در حال حاضر در دست اهالی بومی و محلی برخی از مناطق تاجیکستان می‌باشد که هنوز شناسایی نگردیده‌اند.

منابع:

- تاجیکی و فارسی

۱. ایران شناسی در روسیه و ایران شناسان / مجموعه مقالات میز گرد؛ انستیتوت شرق شناسی آکادمی علمهای روسیه؛ سفارت جمهوری اسلامی ایران در روسیه. - م، ۲۰۰۵.
۲. ملأحمد، میرزا. در عالم ایران شناسی. - دوشنبه: دیوشتیج، ۲۰۰۵-۵۶۰ ص.
۳. ایران شناسی // انسیکلوپدیة ساویتی تاجیک. - دوشنبه، ۱۹۸۸. - ص. ۵۹۵.
۴. الهامیه مفتیج، وهاب ولی. نگاهی به ایران شناسی و ایران شناسان کشورهای مشترک المنافع و قفقاز. - تهران: انتشارات بین‌المللی الهدی. - صص. ۱۴۵-۱۵۴.

- روسی:

1. Иранистика//Большая советская энциклопедия.-М.: Советская энциклопедия, 1985.-С.503.
2. Библиография Ирана: Литература на русском языке (1917-1965) /Сост. А.К.Сверчевская; АН СССР –Институт народов Азии.- М.:Наука,1967.-390 с.
3. Бартолд, В. История изучения Востока в Европе и России.-Л.,1925.
4. Брагинский И.С. Из истории иранистики// Иран.-М.1971.
5. Ниязмухаммедов. Эделман.Развитие таджикской филологии за 25 лет.-Известия АН ТаджССР, 1954.-Вып.5.-С.11-26.
6. Умаров С.У. Научно-исследовательская работа в области востоковедения в Таджикистане//Материалы первой научной конференции востоковедов в г. Ташкенте 4-11 июня 1957 г.Ташкент:АН УзССР,1958.-С.92-106.